

Osmanlı
İmparatorluğu'nun
Uluslararası Sergilere
Katılımı ve Kültürel
Sonuçları

Baz No: ab0353
Yer No: ab345

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 060353

SINIFLAMA NO. 06345

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları

DOÇ. DR. SEMRA GERMANER *

XIX. yüzyılda, başta çağın güçlü devletleri İngiltere ve Fransa olmak üzere, Batı ülkelerinin tarım, sanayi, el sanatları ve güzel sanatlar alanlarında düzenledikleri ulusal ve evrensel nitelikli sergiler, dönemin kültürel yapısını pek çok yönden etkilemiştir. Öncülüğünü Fransa ve İngiltere'nin yaptığı sanayi sergileri, bu ülkelerin sömürgelerinden gelen hammaddelerin ve bu hammaddelerden üretilen sanayi ürünlerinin pazarlanmasına yönelik olarak düzenlenmekteydi. XIX. yüzyılın ortalarında Avrupa devletlerinde artan üretime pazar bulmak önemli bir sorun haline gelmişti ve pazarlamanın başlıca koşulu üretimin tanıtılmasıydı. Başlangıçta sanayi ve ticari amaçlarla başlatılan bu sergiler giderek Avrupa ile Avrupa dışı kültürler ve yerel sanatlar arasında iletişim sağlanmasında ve XX. yüzyıl sanatının oluşmasında azımsanmayacak bir rol oynamıştır.

İlki 1798 yılında ulusal nitelikli olarak Fransa tarafından gerçekleştirilen sanayi sergilerini tüm bir XIX. yüzyıl boyunca milyonlarca Avrupalı ziyaret etmiştir. Dolayısıyla bu sergiler ilk kez büyük kitlelere ulaşabilen tanıtım araçlarıdır. Tarım ve sanayi ürünleri yanı sıra, katılan her ülkenin el sanatları ve güzel sanatlar alanındaki etkinliklerine de büyük yer ayrılan sanayi sergileri Batılı seyirciye Avrupa kültürünün dışında başka kül-

türlerin de var olduğu düşüncesini aşılamış ve farklı beğenilerin Batı toplumunda yaygınlaşmasına ve özellikle sanatçılar arasında benimsemesine yol açmıştır.

XIX. yüzyıl başında Avrupalının dışa açılma tutkusu sanatsal ifadesini Oryantalizm'de bulmuştu, yüzyılın sonunda ise İzlenimcilerin ve onları izleyen diğer sanat akımlarının temsilcileri Japon estamplarından Afrika masklarına, Mısır duvar resimlerinden Okyanusya yontularına kadar uzanan bir çeşitlilik içinde çağdaş ifadelerle yönelmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Sergiler

Ülkede tarım ve sanayi alanlarında yapılan hamleleri Avrupa devletlerine göstermek ve ekonomik sorunlarına çözümler bulma çabaları içinde olan Tanzimat sonrası Osmanlı İmparatorluğu 1851'den itibaren uluslararası sergilere katılmaya başlamıştır. İmparatorluğun bu sergilere katılımı yalnızca ekonomik açıdan değil ama kültürel açıdan da önem taşımaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun katıldığı ilk uluslararası sergi 1851 *Londra Sergisi*'dir. Sanayi alanındaki üstünlüğünü ortaya koymak isteyen İngiltere'nin düzenlediği bu sergi kendi türündeki ilk örnektir. 24 Zilkade 1266 tarihli *Ceride-i Havadis* gazetesinde neşredilen bir

hükümet bildirisinden anlaşıldığına göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun sergiye katılmaktan amacı ülke topraklarının verimliliğini göstermek, Osmanlı tebasının tarım, sanayi ve sanat alanlarındaki kabiliyetini kanıtlamak, Padişahın ülkenin gelişmesi yolunda sarfettiği gayreti ortaya koymaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nu sergiye katılmaya yönelten asıl önemli etmen ise Tanzimat'tan sonra gelişen Osmanlı-İngiliz dostluğuydu. 1838 yılında imzalanan Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması Osmanlı ekonomisinin dış ticarete açılmasını kolaylaştıracak nitelikteydi.¹

Sergi Londra Hyde Park'ta, J. Paxton, Fox ve Henderson'un gerçekleştirdiği ünlü Crystal Palace'da açılmış ve altı ay açık kaldıktan sonra 11 Ekim 1851'de kapanmıştır. İstanbul'dan Londra'ya gönderilecek eşyalar gemiye yüklenmeden evvel devlet ricali, sefirler, esnaf ve tüccarın görebilmesi amacıyla kısa bir süre sergilenmiştir.² Bu sergi çok kısa süreli ve halka açık olmamakla beraber Türkiye'de bu anlamdaki ilk sergi olarak değerlendirilebilir. Musurus Bey, Mustafa Paşa, Cemaleddin Paşa ve diğer yüksek rütbeli memurların eşliğinde Londra'ya gönderilecek ikiyüz sandık dolusu tarım ve el

* 28 Mayıs 1 Haziran 1990 tarihleri arasında, Topkapı Sarayı 10. Sanat Tarihi Araştırmaları Haberleşme Semineri'ne verilen bildirinin genişletilmiş şeklidir.

ezgâhı ürünü Feyz-i Bahri fırka-
eynine yüklenerek yola çıkarılmış-
tır. Elverişsiz hava şartları nede-
niyle gemi Southamton'a ancak Ni-
an sonunda varabilmiş ve bunun
onucu Osmanlı ürünleri Crystal
Palace'a açılışdan sonra ve acele ile
serleştirilmiştir. Hyde-Park'taki ser-
gi sarayının Osmanlı bölümü Zoh-
ab ve Major'un yönetimi altında
düzenlenmiş, ancak sergilenecek
parçalar Londra'ya geç geldiğinden
eşyaların listesi ilk katalogda
yer almamıştır. Osmanlı mallarına
ayrılan mekân küçük olmakla be-
raber tarım ürünleri, madenler, ku-
maşlar, işlemeler ve değerli şallar
büyük ilgi toplamıştır. Sergi sonun-
da İmparatorluğun fabrikalarına ve
başarılı katılımlarından ötürü muta-
sarlıklara madalyalar ve mansi-
yonlar verilmiştir.³ Tunus'tan gön-
derilen kılbadan, sırma ve şib şib iş-
lemeler, fes, şal ve kefyeler, ipekli,
pamuk ve keten kumaşlar, İstan-
bul'dan Uzunçarşılı Hacı Naim
Ağa'nın kehribar, Uzunçarşılı Said
Ağa'nın yasemin çubukları, Bey-
koz Fabrika-i Hümayunu mamul-
leri, İstanbul'dan gönderilen tarak
ve kaşıklar, gaşie kese ve çevre iş-
lemeleri ve itriyat, Bursa ipekli do-
kumaları, Mısır'dan gönderilen gül
ve çiçek suyu şişeleri ödül olan
ürünler arasındadır.⁴ Osmanlı İm-
paratorluğu 1851 Londra Sergisi'ne
geleneksel tarım ürünleri ve el sa-
natlarıyla katılmıştır, gönderilen
parçalar arasında sanat yapıtlarına
rastlanmamaktadır. Ancak sergide
çeşitli ülkelerden gönderilmiş ta-
rım ve sanayi ürünleri yanısıra o
ülkelere ait sanat yapıtlarının da
yer almış olması Osmanlı sergi he-
yetinin dikkatini çekmiş olmalıdır
ki bunu izleyen diğer katılımlarda
bu eksiklik yavaş giderilme-
ye çalışılmıştır.

1855 Paris Evrensel Sergisi

Osmanlı İmparatorluğu'nun katıl-
dığı ikinci uluslararası sergidir. Kı-
rım Savaşı nedeniyle Osmanlıların
İngiltere ve Fransa ile ittifak içinde
oluşları sergiye katılmalarında rol
oynamış olabilir. Sanayi, ticaret ve
sanata karşı liberal tavrını göster-
mek isteyen Fransa İmparatorluğu
bu büyük gösteri için hesapsız har-

camalara girişmiştir, amacı, gücünü
kanıtlamak olduğu kadar ilerici
düşüncelere verdiği önemi de vur-
gulamaktadır. Askerleri Kırım'da
savaşırken İngiltere Kraliçesi Vic-
toria ve Fransa İmparatoru III. Na-
polyon, sergiyi birlikte gezmişler-
dir, III. Napolyon bu fuarın "Av-
rupa'nın tek bir aile oluşturmalarına
büyük katkıda bulunacağını" be-
lirtmiştir.⁵

Tarım ve Endüstri ve Güzel Sa-
natlar olmak üzere iki ana bölüm-
de düzenlenmiş olan sergi kendi
türünde güzel sanatlara geniş yer
ayırarak ilk örnektir. Yapımına daha
önceden başlanmış olan Endüstri
Sarayı, sanayi ve tarım ürünlerinin
sergilenmesi amacıyla bu sırada ta-
mamlanmıştır. Trocadéro'da ise bir
Güzel Sanatlar Sarayı yapılmıştır.
Champs-Élysées Endüstri Sara-
yında gerçekleştirilen ve Osmanlı
İmparatorluğunun ikibin parça do-
layında eşya ile katıldığı sergide
Bâb-ı âli'yi hariciye teşrifatçısı
Kâmil Bey temsil etmiştir. Sergide
yer alan Uşak, Gördes, Demirci,
Kula, Afyonkarahisar, Sivas ve He-
reke halı ve seccadeleri, Tophane
Fabrika-i Hümayun ürünleri, Şam
tüfekleri, beşli ve gümüş yaldızlı
Yanya tabancaları, bakır ve bronz-
dan mangal, karavana ve tepsiler,
davul, zurna, kemençe gibi Doğu-
ya özgü müzik aletleri, çekmece
dolap, nalın gibi süslü ve kabart-
malı ahşap eşya, altın ve gümüş iş-
lemeler, İncirköy Fabrika-i Huma-
yunu yapımı porselen ve cam eş-
yalar, Çanakkale seramikleri, Kü-
tahya çinileri, fırınlanmış toprak-
tan yapılmış çubuk lüle ve biblolar
Osmanlı XIX. yüzyıl el sanatlarının
toplula görülmesine olanak sağla-
mıştır. Uluslararası jüri bu sergide
Türkiye'yi yirmiyedi madalya ve
yirmi mansiyonla ödüllendirmiştir.
Mansiyonlar arasında İstan-
bul'dan Pascal Artin'e ait, Osmanlı,
İngiliz ve Fransız ittifakını semboli-
ze eden bir anıt projesinin yer alışı
heykel tarihimize açısından ilginçtir.⁶

1855 Paris sergisi XIX. yüzyılın
ikinci yarısında Avrupa'nın siyasal
yaşamında olduğu kadar sanatsal
yaşamında da Fransa'nın ağırlıklı
bir konuma sahip olduğunu gös-
termiştir. Bu sergide güzel sanatlar

alanında ilk kez çeşitli ülkelerden
sanatçılar bir araya gelebilmiştir.
Beş binden fazla tablonun sergilen-
diği Güzel Sanatlar Sarayı'nda en il-
gi çekici olanları Fransız sanatçıları-
nın yapıtları olmuştur. Delacroix,
Corot, Millet, Daubigny, Gérôme
tablolarını sergileyen sanatçılar ara-
sındadır. Serginin eleştirmeni Char-
les Baudelaire'dir. Ingres'in ünlü Or-
yantalist yapıtları "Türk Hamamı"
ve "Yıkılan Kadın" tabloları ve
bunların çok sayıda eskizi de ser-
gide yer almaktaydı.⁷ 1855 Paris
Sergisi'nde Osmanlı İmparatorlu-
ğunun resim sanatı alanında bir
varlık gösterememesine karşın, Os-
manlı halıları, kumaşları, çinileri
ve diğer el sanatları ürünlerinin,
günün modası Oryantalist konu-
larla ilgilenen ve belgesel çalışan
sanatçılara malzeme sağladığı açık-
tır.

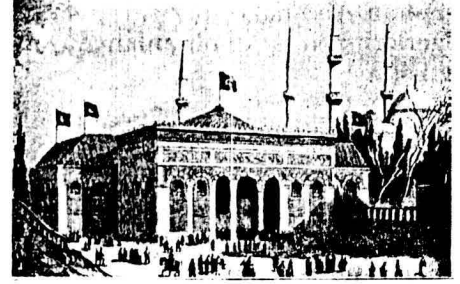
1855 Paris Sergisi'nden yedi yıl
sonra Osmanlı İmparatorluğu 1862
Londra II. Uluslararası Sergisi'ne ka-
tılmıştır. Osmanlı ürünlerinin bu
sergide yayıldığı alan, 1851 Sergisi-
ne oranla en az iki misli geniştir. II.
Londra Sergisinde de bundan ön-
ceki Paris Sergisinde olduğu gibi
sanat alanına ağırlık tanınmıştı.
Kensington Garden'da kurulan ser-
gi sarayı bir ana, iki yan bölümden
oluşmaktaydı. Yirmibeş farklı
grupta sergilenen Osmanlı mamül-
leri arasında, geleneksel tarım
ürünleri dışında el sanatlarına ait
örnekler önemli bir yer tutmaktay-
dı. Köşk biçimli küçük pavyonlar-
da sergilenen bu örnekler arasında
amatörler tarafından her zaman bir
mücevher gibi değerlendirilen işle-
meli kılıçlar, altın ve gümüş kak-
malı özgün desenli silahlar, Uşak,
Manisa, Selanik, Şam, Adana ve Fi-
libe'de dokunmuş halılar, mobilya
olarak sedir ve yastıklar, sedef ve
inci kakma kutular, küçük masalar
ve tabureler, "à la franque" desenli
bir pirinç mangal, ayrıca kuyum-
culuk ve mücevherat örnekleri,
özel kokulu hamurdan yapılmış
pişmiş toprak bilezikler, yasemin
ve kehribar çubuklar, işleme dan-
tel ve örgüler, Lyon ve Milano ku-
maşlarıyla yarışan Hereke Fabrika-
i Hümayunu'nda dokunmuş ipekli
ve kadifeler, Edirne oyma ağaç iş-

leri, müzik aletleri, fincan zarfları, sigara kutuları, telkâri objeler, fildişi, bağa, sedef, mercan ve hindistan cevizi kabuğundan oyma olarak yapılmış çok sayıda küçük eşya ilgi çekiyordu. Sadrazam Fuad Paşa'nın oğlu Nazım Bey sergi komiseri olarak görevlendirilmişti.

Sergide Güzel Sanatlara da bir pavyon ayrıldığı ve bu bölümün M.P. Mussurus tarafından temsil edildiği anlaşılmaktadır. Baskı sanatları dalında ise İstanbul'dan M. Mühendisyan'ın düzenlediği Türk ve Ermeni kaligrafilerinin değişik türlerini gösteren tipografi ve gravür örneklerini içeren bir tablo, çeşitli büyüklükte tuğralar, kâğıt para kışeleri yer almıştır.⁸

1863 yılında Osmanlı Ekonomisine rekabet gücü kazandırmak, ülkede üretilen malların kalite, çeşit ve fiyatlarını görmek, üreticinin sorunlarını tesbit etmek ve başarılı olanları ödüllendirmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu bir ulusal sergi düzenlemiştir. Sultanahmed Atmeydanı'nda bu amaçla bir sergi mekânı oluşturulmuş ve *Sergi-i Umumi-i Osmani* 9 Ramazan (27 Şubat) 1863'de Sultan Abdülaziz tarafından açılmıştır. Sergi işleriyle ilgili komitenin başına Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa getirilmiştir. Komitede Hariciye Teşrifatçısı Kamil Bey, Sadrazam Fuad Paşa'nın oğlu Nazım Bey (Londra Sergisinin komiseri), Ticaret Müsteşarı Server Efendi, devlet ricalinden Azmi Bey ve Agaton Efendi bulunmaktaydı.⁹ Mimarisi Bourgeois, iç dekorasyonu Leon Parvillée tarafından yapılan, üç kapılı, dikdörtgen biçimli Sergi Sarayı yaklaşık 3.500 metre için hazırlanmış madalyaların üstünde yer alan kabartmalardan anlaşıldığına göre Osmanlı mimarlık öğelerinin kullanılmasıyla düzenlenmiş bir cepheye sahipti. Bu bina Avrupa'dan gönderilen makineler için yeterli olmadığından bunlar için ayrıca asil sergi sarayının arkasında, Dikilitaş'tan Atmeydanı'nın dibine kadar olan alanda ve Yılanlı Sütunu da içine alacak biçimde ve belli bir mimari özelliği olmayan bir ek bina yapılmıştı. Tarım ürünleri ve madenler dışında el sanatlarına ve

diğer sanatsal üretime önemli bir yer verilen sergideki eşyalar on üç ayrı grupta toplanmaktaydı. Beşinci grupta yer alan "Değerli madenlerin işlenmesi ve sanat yapıtları" içinde kuyumculuk, mücevhercilik, değerli taşlar, değerli taş işçiliği, hakkaklık, kame, inci, mercan, emay ve altın işçiliği küçük sanatlar dalında önemli örnekleri içeriyordu. "Giyim eşyaları, moda ve fantezi eşyalar" adıyla onuncu grupta toplanmış olan parçalar, kadın ve erkekler için her tür kumaş ve çamaşır; sofra, tuvalet ve banyo takımları; iğneyle ya da tığla yapılmış ya da kanaviçe üzerine işlenmiş örnekler; danteller, yapma çiçekler; taraklar, fırçalar, giysi aksesuarları ve işlemelerden oluşmaktaydı. "Döşeme ve Mimari Dekorasyon"la ilgili örnekler onbirinci grupta yer almaktaydı. Mobilya türünde madeni karyola, iskemle, kafes gibi eşyalar, günlük yaşamda kullanılan ince marangozluk işi örnekler; fildişi, bağa ve değerli ağaçlardan yapılmış mobilyalar; kamış (bambu) ve hasır eşya dikkat çekerken, halılar, yatak takımları, döşemelik kumaşlar, tütünlükler, pipolar, yelpazeler ve müzik aletleri sergilenen parçalar arasında bulunuyordu.¹¹ Ayrıca bu grup içinde taş, mermer, onix, granit ve porfirden dekorasyon ya da döşeme objeleri, taş ve ahşap yontular ve dekoratif resimlerin bulunuşu yontu sanatının bu yıllardaki yaygınlığı

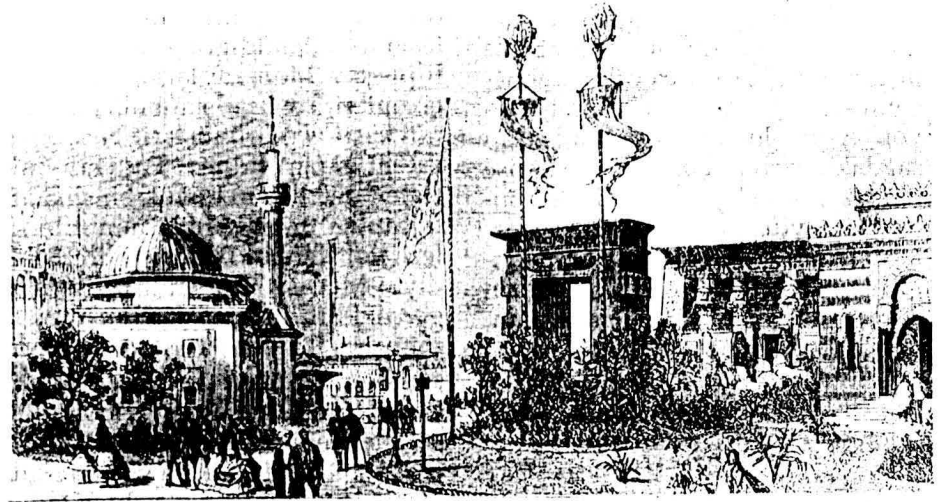

1863 Sergi-i Osmani. Tanzimat I.

ve uygulama alanları açısından ilginçtir. Mermer eşyalar Bandırma mermer ocaklarını işleten M. Groppler tarafından sergilenmişti. Bunlar arasında altı masa, iki konsol, dört ocak ve bir adet renkli vazoz bulunmaktaydı.¹²

1863 İstanbul Sergisinde sivil mimarlık modellerine onikinci grupta, Güzel Sanatlara ise son grupta yer ayrılmıştı. Bunlar arasında yazı, desen, resim, metal ve ahşap üzerine gravür, fotoğraf, baskı, kitap ve cilt örnekleri sergilenmekteydi.¹³ Beş ay açık kaldıktan sonra 1863 yılının 1 Ağustos günü kapanan Sergi-i Osmani'de Güzel Sanatlara bir bölüm ayrılması bir yandan Batı'daki örneklerle benzer bir sergi düzenleme isteğini öte yandan bu alanda az da olsa bir birikimin varlığını kanıtlamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun katıldığı Uluslararası sergiler arasında kuşkusuz en önemli olanlarından biri 1867 *Paris Sergisi*'dir. Bu sergi Osmanlı İmparatorluğu açısından

1867 Paris sergisinden Osmanlı pavyonları

Sultan Abdülaziz'in ziyaretiyle diğerlerinden farklı bir anlam kazanmıştır.¹⁴

1867 Paris Sergisi önceki uluslararası sergilere oranla daha görkemli olmuş, aralarında Rus Çarı, Avusturya İmparatoru, Belçika, Portekiz, İsveç, Prusya kralları ve Galler Prensi'nin bulunduğu Avrupalı soylular bu sergi nedeniyle Parise gelmişlerdir. Sergi alanı olarak belirlenen Champ de Mars'ın ortasında birbiri ile ilişkili ve içiçe dairesel koridorlardan oluşan özgün bir sergi sarayı gerçekleştirilmiştir. Koridorların herbirinde farklı ülkelerden gelmiş ama aynı tür ürünler sergilenmiştir. 11 milyon kişinin ziyaret ettiği Paris sergisi, sergi sarayını çevresindeki parka ve Seine kıyısına kadar 687.000 metre karelik bir alana yayılmaktaydı. 52.200 sergileycinin katıldığı bu sergide Osmanlı İmparatorluğu 4.946 sergileyiciyle Fransa ve İngiltere'den sonra üçüncü sırada yer almıştır.¹⁵

Osmanlı sergi komiseri Salaheddin Bey'in 1867'de Paris'te Fransızca olarak yayınlanan "1867 Evrensel Sergisinde Türkiye" adlı kitabı 1867 Paris Sergisi hakkında temel kaynak oluşturmaktadır. Park içinde kalan sergi alanında her ülke kendi mimarlık anlayışını yansıtan pavyonlar yapmıştır. Salaheddin Bey'in kitabındaki verilere göre Osmanlı yapıları bir cami, bir Boğaziçi köşkü ve bir hamamdan oluşmaktaydı. Cami, Bursa Yeşil Cami örnek alınarak, küçültülmüş boyutta ve bütün ayrıntılarıyla gerçekleştirilmişti. Yapı, bezemeli iç mekânı, kubbesi ve 5 m'lik çini mihrabı ile ilgi çekiyordu. Ayrıca cami cephesinin sağında ve solunda birer pavyon yer almaktaydı. Bunlardan sağdakinde bir sebil, diğerinde ise namaz vaktini gösteren saatler bulunmaktaydı. Köşk, camiden çıkışta sağda, büyük bir Mısır tapınağının yanındaydı. Bu yapı, Boğazın Asya yakasında, o gün için bile ancak birkaç örneği kalmış olan eski köşklardan esinlenerek gerçekleştirilmişti. Köşkün vitraylarla bezeli salonunun ortasında bir havuz, bunun çevresinde de bir sedir yer almaktaydı. Ayrıntıları hayranlık uyandıran bu yapının iç bezemesi

tümüyle Türk sanatının bir örneği idi ve özellikle Avrupa vitray tekniğinden farklı bir teknikle yapılmış olan alçı vitrayları ilgi çekiyordu. Kubbeli, birbiriyle ilişkili üç hacımdan oluşan hamam ise köşkün karşısında bulunmaktaydı ve geleneksel Türk hamamının minyatür bir kopyasıydı. Caminin mihrabı, hamamın kapısı ve Osmalı gale-risinin cephesi, Bursa camilerinde kullanılmış eski çinilerin kopyası Kütahya çinileriyle kaplıydı. İnşasına oldukça geç başlanan pavyonlar 1863 yılında Sergi-i Osmani salonunun yapımında çalışmış olan Léon Parvillée tarafından gerçekleştirilmişti. Parvillée o yıllarda İstanbul'da yerleşmiş olan M. Barberini'nin yardımcısıydı.¹⁶

Osmanlı İmparatorluğu 1867 sergisinde altmış dört ayrı kategoride tarım, sanayi, el sanatları ve güzel sanatlar örneklerini sergilemiştir. İlk kez bu sergide Mimari çizim, proje, yağlıboya resim, fotoğraf ve yontuya özel bir bölüm ayrılmıştır. Bilimsel çalışmalar, Doğal tarih koleksiyonları ve Arkeoloji yine ilk kez 1867 Paris Sergisinde Osmanlıların yer verdikleri konulardır. Sergi Sarayında Türkiye'ye ayrılmış olan duvarlardan biri çok sayıda mimari çizimle kaplıydı, bunların büyük bir kısmını Barberini'nin çizdiği Osmanlı sergi pavyonlarının ilk çalışmaları oluşturuyordu. Bunlar sonradan uygulamaya yönelik olarak oldukça değiştirilmiş ve Léon Parvillée tarafından detaylandırılmıştır. Aynı mimar tarafından yapılmış, Türk mimari biçimlerinin kullanıldığı bir mezar şapel projesi; Montani tarafından plan çizimleri, başlıca İstanbul camilerinin kesit ve görünüşleri; Ticaret ve Ziraat Nazırı Edhem Paşa'nın emriyle Bontcha'nın büyük bir dikkatle yaptığı Bursa camilerinin röle-veleri; ve İstanbul Altıncı Daire Belediye Meclisi mühendisi Leval'in gerçekleştirdiği bir viadük projesi mimari çizimlere ayrılan duvarda sergileniyordu.¹⁷ İmparatorluğun Güzel Sanatlara ayırdığı bölümde sergilenen yapıtların çok sayıda olmasına karşın dikkate değer olanların az olduğu anlaşılmaktadır. Hamdi Bey'in "Çingenelerin Mola-

sı", "Pusuda Zeybek" ve "Zeybeğin Ölümü" adlı üç yapıtı ilk sırada yer alan örneklerdir. "Pusuda Zeybek" tablosunda pembemsi renklerin egemen olduğu yalın bir manzarada yoldan geçenlere pusu kurmuş bir eşkiya betimlenmektedir. Bu üç tabloda da ressamın dramatik bir etki aramadığı, buna karşın olayı bütün doğallığı içinde anlatmasıyla etkili olduğu anlaşılmaktadır. 1867 sergisinde Preziosi "Sultanın Hassa Alayı"nı betimleyen bir suluboyayla, M. Labbé "Bahçede Kadınlar" ve "Portakalların Toplanması" adlı yağlıboya tür resmiyle yer almışlardı. Fransız sanatçı M. Labbé uzun süreden beri İstanbul'da yerleşmiş olduğu gerekçeyle Osmanlı ressamları arasında resim sergileme hakkını elde etmişti. M. Bal çok sayıda küçük boyutlu ganr resmi sergilemişti. Bunlar renkçi, biraz melankolik ama duyarlı yapıtlar olarak tanımlanmaktadır. İstanbul'dan Mlle. Virginia Serviçen¹⁸ "Kahve Getiren Çerkez Esire" adlı tablo ile Mme. Walker¹⁹ "Sultan Abdülaziz'in Portresi" ile, Rıza Efendi²⁰ "Ok Meydanı Görünümü"yle, Pierre Montani yaşıntı sahneleri ve deniz manzaralarıyla, Serabyan pek çok tablosuyla, İzmir'den Mme. İphigénie Zipcy bir "Genç Kız" portresiyle sergiye katılmışlardı. Sergide Ahmed Ali Efendi'nin (Şeker Ahmed Paşa) Sultan Abdülaziz'in karakalemle yaptığı bir portresi de bulunmaktaydı.²¹ Bu sanatçılar arasında kadın ressamların yer alması ve Osmanlı İmparatorluğunu sergide temsil etmeleri ilginçtir. Güzel Sanatlar Pavyonu'nda sergilenen resimlerin konularına bakılırsa, bunlar dönemin saray beğenisini yansıtmakta ve Sultan Abdülaziz'in Türkiye'ye dönüşünden sonra Paris'ten getirttiği ve bugün bir kısmı Dolmabahçe Sarayı Koleksiyonunda bulunan resimlerle benzerlik göstermektedir. 1867 Paris Sergisinde fotoğrafa da yer verilmişti. Abdullah Biraderler, aralarında Sultan Abdülaziz'in fotoğrafının da yer aldığı bir seri portre sergilemişlerdir. Marquis de Moustier'in (Dış İşleri Bakanı, eski İstanbul Fransız elçisi), M.de Bonnière'in

(aynı elçinin sekreteri), M. Keun'un (Belçika Konsolosu), Davud Paşa'nın (Lübnan Genel Valisi), Mısırlı Boghoz Bey'in M. gr. Hassoun'un (İstanbul Ermeni-Katolik Piskoposu), M. Camondo'nun (Galatanın en zengin kişilerinden) ve pek çok güzel lövanten hanımın fotoğrafları bu serinin örnekleriydi. Abdullah Biraderler ayrıca dört panoramik İstanbul görüntüsü sergilemişlerdir. Bunlardan ikisi Serraskerlik Kulesinden, biri Tersaneden çekilmişti, sonuncusu da Galata Kulesinden çekilmiş olup "Haliç Görünümü" adını taşımaktaydı. Aynı fotoğrafçılar ayrıca bir grup silah ve İstanbul halk giysilerini tanıtan örneklerle de sergide yer vermişlerdir.²²

Sergininin güzel sanatlar bölümünde, İstanbul'dan yontucu Anesti'nin gerçekleştirdiği ve bir Türk evinin yemek odasına konulmak üzere tasarlanmış beyaz mermerden bir çeşme yer almaktaydı. İstanbul'un bina dekorasyonunda çokça kullanılan yontu ornemanların bir örneği olarak değerlendirilebilecek olan bu çeşme, klasik Osmanlı uslubunda değil ama o günlerin kargir mimarlığında da geçerli olan Neo-klasik üslupta ele alınmıştı.²³

Güzel sanatlarla ilgili bu örneklerin yanında Osmanlı İmparatorluğu pavyonunda bilimsel çalışmalara da yer verilmişti. Pek çok ilginç araştırmanın arasında Montani'nin büyük bir beceri örneği olan albümü dikkat çekiciydi. Montani'nin kuramı, renk tonları ve ses gamları arasındaki benzerliklerden yararlanarak, bunların uyumlarını ve dalga boylarını hesaplayarak, örneğin Delacroix'nın "Sakız Katliamı", Véronèse'in "Kana Düğünü" gibi önemli sanat yapıtlarının seslendirilmesi, müziğe dönüştürülmesi düşüncesine temelleniyordu. M. Montani'nin renkli desenlerden ve sayfa kenarlarına yazılmış notalardan oluşan albümü kuramının bir uygulaması olarak sergide yer alıyordu.²⁴ Fizik alanında ışık tayfı, renk dalga boylarının ölçülmesi ve benzeri çalışmalar XIX. yüzyıl Avrupa'sında araştırmacıları çok ilgilendiren konular arasındaydı. Fran-

sız İzlenimcilerinin bu alanda yapılan çalışmalardan ne denli yararlandıkları düşünülecek olursa M. Montani'nin ilginç olduğu kadar güncel bir konunun da peşinde olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Sergisinde el sanatları dalında en ön sırada yer alan halılar ve diğer döşemelik kumaşlar 18. kategoride sergilenmiştir. Yüzyıllardan beri Doğu ustalığının en görkemli ürünlerini oluşturan halılar İngiltere ile çeşitli anlaşmalara konu olmuştu, ama Fransa bundan yoksundu. Osmanlı halılarının Fransa'ya girişi oranı yüzde yüze varan vergilere bağlanmıştı ve bu da bir tür yasaklama anlamına gelmekteydi. Oysa, yeni yapılan ticaret anlaşmasıyla bu oran yüzde onbeşe kadar düşürülmüş ve Türk halıları Fransız pazarında önemli bir sürüm şansına kavuşmuştur. İmparatorluğun üç önemli halı üretim merkezi başta İzmir ve çevresi olmak üzere, Konya ve tüm Tuna vilayetleridir. Türk halıları kalitesine, desenine ve kullanımına göre soforalı (halının ortasında bir göbek bulunur ve buraya sofra - sini- yerleştirilir), döşeme (Aydın ve çevresinde Yörüklerin dokudukları genellikle çok kalın olmayan ve içine keçikılı karıştırılmış olan halılardır, bunlara Yörük halısı da denir), sıralı (çizgili halılardır, en güzel örnekleri Suriye'de üretilir ve beyaz, mor, siyah, yeşil, kırmızı, sarı renklerin düzenli bir sıra ile kullanılmasıyla meydana gelir. Güzel bir örneği sergideki camide kullanılmıştır.) ve seccade (başlıca üretim merkezi İzmir yakınında Saruhan'dır, küçük boyutlu halılardır, desenleri çok çeşitlidir, eski İran halılarını kopya ederler) olarak başlıca dört gruba ayrılır. Uşak'ta kurumuş olan büyük halı fabrikalarının müdürleri Hacı Ali Efendi ve M. Schiffmann bu sergiye çok sayıda soforalı tipi halı yollamışlardır. Hacı Ali Efendi'nin yolladığı halıların renkleri sayıca sınırlıdır ama uyumlu renkler kullanılmıştır. Bunlar lacivert zemin üstüne kullanılan turkuaz, yeşil sarı ve turuncu olarak beş renkten oluşmaktadır.²⁵

İstanbul'da üretilen ve eflatun zemin üzerine altın yıldızlı çiçek mo-

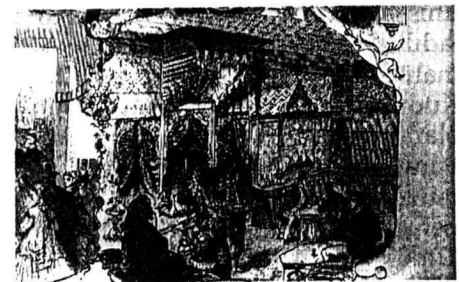

Paris, 1867 Gravür "Paris-Guide parles principaux e'eriveins de France "den Paris, 1867.

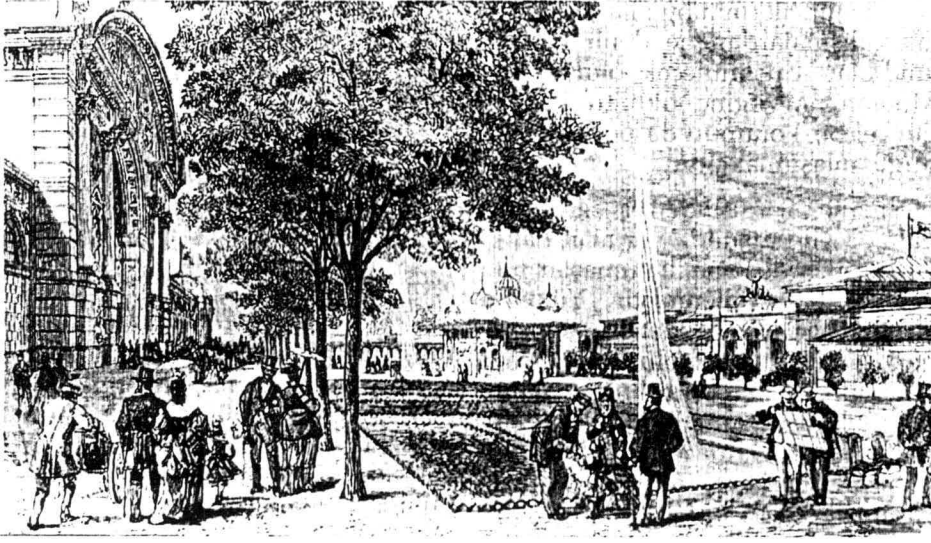
tifli, duvar kaplamasında kullanılan kadifemsi kumaşlar sergide yer alan dokuma örnekleri arasındadır. Beyaz ya da kiraz rengi ipek halıların ve koyu kırmızı çuhaların da büyük çoğunluğu yine İstanbul'dan gönderilmiştir. Gümüş ve altın işlemler ise bakır kahve tep-silerinde ya da sehparların üstünde örtü olarak kullanılır. Ehram denilen tüylümsü, kırmızı renkli, mat ve sağlam kumaşlar Champde-Mars'da gerçekleştirilen köşkün sedirlerinde kullanılmıştır. Filibe'de üretilmiş olan bu kumaşların sergide yer alanlarının tümü Prenses Mathilde tarafından satın alınmıştır.

Yere ya da kapılara konmak üzere üretilen keçe ve kebelere gelince, bunların işlemeli olanları Bursa'dan, düz renk olanları ise Trabzon ve Konya'dan yollanmıştır. 1867 Sergisinde Osmanlı İmparatorluğu İstanbul ve eyaletlerden yollanmış 217 farklı silah sergilenmiştir. Tüfekler; tabancalar; gümüş, mercan ve fildişi kakma karabinler; hançerler; kılıçlar; kamalar; zümrüt ve yakutla bezeli som gümüşten kını olan yatağanlar; savatlı av bıçakları; Arap mızrakları; gergedan derisinden kalkanlar; kabartmalı ve boyalı ok ve yaylar bunlar arasında sayılmaktadır.²⁶

Osmanlı Sergisindeki mobilyalar

1867 Paris. Türk Kahvesi.

1873 Viyana Sergisinde III. Ahmet çeşmesi ve Güzel Sanatlar Pavyonu

büyük çoğunlukla, kutularda olduğu gibi sedef kakmalıdır, bunun yanı sıra gümüş zıhlarla belirlenmiştir. İstanbul'lu Stefan'ın yaptığı kitaplık, Şam'lı Abdullah'ın yaptığı tabure, Kudüs'lü İbrahim'in büyük masası bu tür örnekler arasındadır. 18 parçadan oluşan bir grup mobilya Suriye vilayetinin Souika kentinden Seyid Mahmud tarafından gönderilmiştir. Bu mobilyanın yapımında kullanılan bütün malzeme Suriye'den çıkma yerel ürünlerle gerçekleştirilmiştir. Sedir ağacı üstüne sedef kakmalı bu mobilyada maslahlarda kullanılan sarı ve kırmızı ipekli kumaşlardan döşeme olarak yararlanılmıştır. Seyid Mahmud'un yolladığı eşyalar arasında ayrıca sedef kakmalı ve Doğu üslubunda kabartma motiflerle bezeli, Suriye modasına uygun iki büyük çamaşır sandığı da sergilenmiştir. Ayrıca İstanbul'dan Feyzullah Ağa'nın, Şam'dan Enis-Anter'in yaparak sergiye yolladıkları sedir ağacından kabartmalı ahşap beşikler ilgi çekicidir. Kudüs'te mobilyacılıkta yaygın olarak zeytin ağacı kullanılır ve buradaki ince marangozluk tümüyle Avrupa tarzındadır. Sergilenen diğer eşyaların büyük bir bölümü Fransa'dakine benzer endüstrinin ürünleridir. Bunlara örnek olarak Hinnail, Halil-Sabat ve

Georgis-Terbiza'nın sergideki lüks mobilyaları (büro ya da sekreter) sayılabilir.²⁷

Halı, mobilya, silah, giysi ve diğer küçük eşya alanında da çeşitli zenginlikler sunan Osmanlı Pavyonları o yılların mimariden resim sanatına, fotoğraftan giyim kuşama kadar Batı yaşam tarzını ve sanatını etkileyen "Doğu" modasının pekişmesinde büyük rol oynamıştır.

1867 sergisinden sonra Osmanlı İmparatorluğu Avusturya hükümetince düzenlenen *Evrensel 1873 Viyana Sergisi*'ne katılmıştır. Arşidük Regnier'in başkanlığında oluşturulan sergi 1 Mayıs 1873'de ünlü Prater parkında açılmıştır. Tuna nehrine paralel olarak yayılan sergi alanı bir endüstri sarayı ile birbirinden geniş avlularla ayrılmış olan çeşitli uluslara ait pavyonları ve bir güzel sanatlar sarayını barındırmaktaydı. Osmanlı, Mısır ve Rus pavyonları Prater parkının "Doğu"ya ayrılmış bölümünde yer almamaktaydı. Komiserliğini Osman Hamdi Bey'in yaptığı bu sergide mimari düzenleme ile Montani Efendi görevlendirilmiştir. III. Ahmed Çeşmesi'nin bir örneği sergi sarayının doğu girişi ile güzel sanatlar pavyonu arasına yerleştirilmişti.²⁸ 14 Ramazan 1289 tarihli *Basiret* gazetesinde yer alan yazıda Osmanlı pavyonları hakkında bilgi verilmekte ve yapılan hazırlıklar anlatılmaktadır.²⁹ "Sergi ve âsar-ı

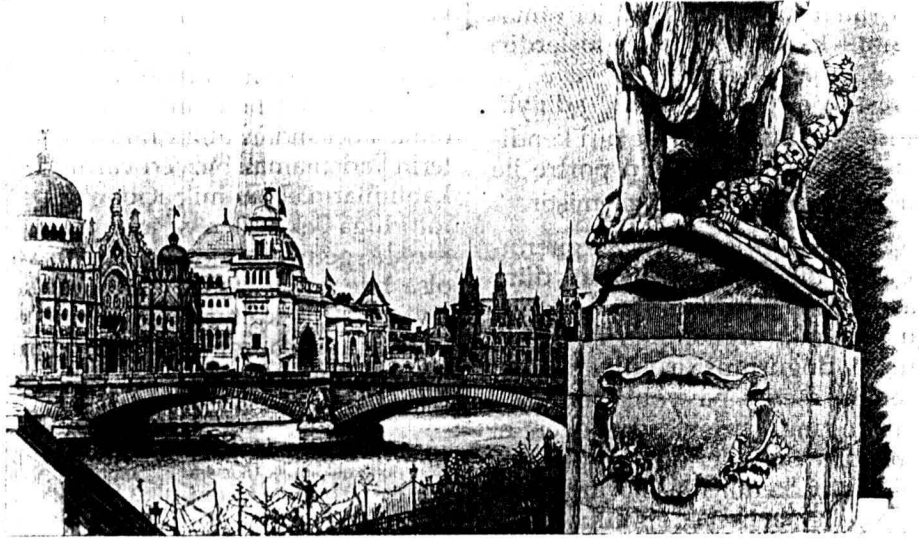
nefise sarayları meyanesinde olup iki tarafında bahçe ve havuzlar bulunan bir mahall-i müntehabede Sultan Ahmed Han tâbe serâh hazretlerinin Ayasofyada vakiçeşmenin bir nümunesi yaptırılmakta ve bu imalatla yalnız Osmanlı üstadları işlettirilmekte bulunmuştur. Mezkûr çeşmenin mahalline vaz'ı ile yaldızından maada imalatı kalmayıp sergiyi temaşa edecek kesanın nazar-ı dikkatlerini celb ve davet edeceği derkârdır. "Yine aynı yazıdan ve 23 Cumadelevvel 1289 tarihli *Basiret* gazetesinin verdiği haberden anlaşıldığına göre, Sergi sarayının Osmanlılara ayrılan geniş bölümünde Papas oğlu Yorgi kalfa tarafından İstanbul konaklarına benzer, tavanı ve kapı saçakları bezemeli bir Osmanlı evi inşa edilmiştir. Bu evin iç mekânında kullanılacak ocaklar İstanbul'dan gönderilerek yerine konulduktan ve "sekiz adet büyük camlı pencere itmam olunduktan sonra hâne tezyinat-ı dahiliyesinde ahali-i şarkiyenin derece-i terakkiyatı anlaşılaçağı gibi Arap binası dahi elyevm Dersaadet'te bulunan Arap erbab-ı sanayiinin kabiliyetlerini isbat edecektir".³⁰ Aynı kaynaktan anlaşıldığına göre 1873 Viyana Sergisi Osmanlı pavyonunda ayrıca mermer taşları ve kurnaları ile bir hamam, bir kahvehane ve eski usul çini takımları yapılmasını gösteren porselen bir fırın yaptırılmıştır. Bu sergi için sergi komisyonu başkanı Nafia Nâzırı İbrahim Edhem Paşa tarafından "Elbise-i Osmaniye" (Les Costumes Populaires de la Turquie) ile Osmanlı mimarisi ve bezeme sanatını tanıtıcı "Usul-u Mimari-i Osmanî" (L'architecture Ottomane) adlı albümlerin hazırlatıldığı da bilinmektedir.

1873 Viyana Sergisinde Osmanlıların geleneksel el sanatlarını sergilemenin yanı sıra, Osmanlı mimarlığını tanıtıcı bir yayımla bu konuda daha bilimsel bir girişimde bulundukları ve Osman Hamdi Bey'in tablolarıyla altı madalya kazandıkları anlaşılmaktadır.³¹

Fransız Devriminin 100. yılına rastlayan 1889 *Paris Sergisi* Mayıs ve Ekim ayları arasında gerçekleştirilmiş ve Champ de Mars, Tro-

cadéro ve Quai d'Orsay'e yayılmıştır. Fransız sömürgelerinin ön plana çıktığı bu sergide Osmanlı İmparatorluğu -ne sergi komiseri ne de sergi komitesi kurmadan- çok az sayıdaki bireysel başvurular ile temsil edilmiştir.³² Güzel Sanatlar pavyonunda yapıtlarını sergileyen ve madalya ile ödüllendirilen Osman Hamdi Bey'in ve Halil Paşa'nın kişisel çabaları ile bu sergiye katılmış olabileceklerini düşünmek yerinde olur.³³

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir komisyon oluşturarak resmî bir biçimde katıldığı önemli sergilerden biri de 1893 *Chicago Sergisi*'dir. Amerikanın Christophe Colomb tarafından keşfinin 400. yıldönümü nedeniyle düzenlenen uluslararası sergiye Osmanlı İmparatorluğu, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin Sultan II. Abdülhamid'e özel bir heyet yollayarak davet etmesi üzerine katılmıştır. Amerika'nın endüstri ve bilim alanlarında Avrupa karşısındaki gücünü göstermeye yönelik olarak düzenlenen sergi Michigan gölü kıyısındaki bir alanda düzenlenmiştir. Komiserliğini Hakkı Paşa ve yardımcısı Fahri Bey'in yaptığı Osmanlı Sergisinde örnek bir "Türk Köyü" kurulmuş, bir cami inşa edilmiş ve halı, kumaş, çini, mobilya, silah ve diğer çeşitli el sanatları ile bina ve gemi maketlerinin teşhir edildiği bir pavyon düzenlenmiştir.³⁴ "Türk Köyü"nde Türk tarzı mimarisinde her şeyi mükemmel bir cami, kırk elli dükkânı muhteşim İstanbul'daki Mısır Çarşısı şeklinde üstü kapalı bir çarşı, tahtâni-fevkâni bir lokanta, rahat rahat bin kişiyi istihab eder bir tiyatro, bir cadde ve büro olarak kullanılan on-onbeş ev, sokak başlarında ufak tefek mesela şekerleme satar birkaç köşk vardı. Çarşı, lokanta, tiyatro kâmilan Suriye Hristiyanlarının ellerindeydi. Çarşıda yalnız Kuyumcıyan isminde bir Ermeni vardı ki bu kuyumcu bir metre irtifa mikyasında som gümüşten meşhur Sultanahmed çeşmesinin aynen modelini yapmış ve mamulat-ı sanayiye daire-i resmîyesinin en müntehib mevkiinde enzâr-ı bedâyî-perverâneye arz et-

1900 Paris Sergisi III. Alexandre Köprüsü'nde Osmanlı Pavyonunun ve diğer ulusal pavyonların görünümü

mişti ki hakikaten nefâis-i masnû-attandı".³⁵ Oniki ayrı bölümde çeşitli ürünlerin tanıtıldığı Chicago Sergisinde Güzel Sanatlar, resim, heykel ve dekoratif sanatlara ayrılan pavyoda yukarıda örneklediği türden yapıtların yanı sıra Osman Hamdi Bey'in de bir tablosunun sergilendiği anlaşılmaktadır.³⁶

Yeni bir yüzyılı müjdeleyen 1900 Paris Evrensel Sergisi sanat yapıtlarının, endüstri ve tarım ürünlerinin tanıtıldığı, en yeni bilimsel buluşların sunulduğu son büyük sergilerden biri olmuştur. Yabancı ülkelere ayrılan Quai d'Orsay'de, Milletler caddesinde yer alan Osmanlı Pavyonu bu sergide de bir cami ile temsil edilmiştir. Yapının mimarı René Ducas³⁷ her ne kadar geleneksel mimariyi ve beğeniyi yansıtmaya çalışmış olsa da Osmanlı pavyonu Kuzey Afrika ve Türk mimari özelliklerinin bir karışımı olmanın

ötesine geçememiştir. Ancak yapı, sergideki konumu ve görkemli kubbesiyle bir Doğu imgesinin sürdürülmesinde başarılı olmuştur. Güzel Sanatlar dalında ise Halil Paşa ve Lövanten sanatçı E. Della Sudda, güzel sanatlara ayrılmış bulunan Grand Palais'deki Osmanlı pavyonunda yapıtlarını sergileyerek o günlerin Türkiye'sinin çağı-

1900 Paris Sergisinde Osmanlı Pavyonu

nın sanat ortamına yabancı olmadığını kanıtlamak istemişlerdir. Halil Paşa bir seri tablo ve eskiz yanısıra "Bir Kadın Etüdü" adlı yapıtını³⁸, Della Sudda ise biri kendisine ait olmak üzere iki portre ile iki pastel çalışmasını sergilemiştir.³⁹

XIX. yüzyılın evrensel sergilerinde Osmanlı varlığı hem Batı dünyası hem de Osmanlı İmparatorluğu açısından ilginç ama farklı sonuçlar doğurmuştur. Bir yandan Osmanlı sergi pavyonlarının mimari biçimlerinden, sergilenen el sanatları örneklerine kadar Doğu'nun görkemli sanat ürünlerinin Avrupalı seyirciye sunuluşu Batı'da Oryantalizm beğenisini güçlendirirken öte yandan Osmanlılar Batı ölçütlerine göre gerçekleştirdikleri yapıtları ilk kez buralarda sergilemişlerdir.

Başlangıçta kültür alanında bilinçli bir Batılılaşma politikası güdülmemiş olmakla beraber Osmanlı İmparatorluğu katıldığı her sergide güzel sanatlara ayrılan pavyonların önemini biraz daha kavramış ve geleneksel el sanatları dışında mimarlık projelerinin, resim, yontu ve fotoğrafların sergilendiği bölümler açmak gereksinimini duymuştur. 1862 Londra II. Uluslararası Sergisi'nden başlayarak Osmanlı pavyonlarında güzel sanatlar bölümleri varlık göstermeye başlamıştır. 1867 Paris Evrensel Sergisi'ndeki güzel sanatlar bölümüne çok sayıda katılım olması geçen sürenin kısalığına karşın konunun önemini ortaya koyan bir göstergedir. Bu yıllarda Türkiye'de daha Sanayi-i Nefise'nin kurulmasının bile düşünülmediği, resim sergisi etkinliklerinin henüz başlamadığı ve Batılı anlamda resmin çok yeni olduğu göz önüne alınacak olursa uluslararası sergilere katılımın Osmanlı kültürel yaşamına kazandırdığı ivme daha iyi anlaşılmaktadır. Sergilerde Osmanlı güzel sanatlar bölümlerinde sergilenen yapıtlar nitelik açısından büyük önem taşıyabilir. Ancak sanatı yeni bir boyutuyla yakalama çabalarının erken örnekleri olan bu yapıtlar aynı zamanda kültürel bir değişim döneminin de ürünleridir. Osmanlı'nın gözünde el sanatları-

la güzel sanatların, Doğulu sanat kavramlarıyla Batılı anlayışın ayrışmış noktasını somut olarak ve evrensel bir platformda ortaya koymuş olması açısından uluslararası sergilerin yadsınamaz bir yeri vardır. Bu katılımların ekonomik açıdan imparatorluğa beklenen yararları ne derecede getirmiş olduğu tartışmalı olsa bile gerek Osmanlılar gerekse Avrupa için kültürel alışveriş açısından azımsanmayacak bir önem taşıdığı açıktır. ☆

¹ Rifat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğunun katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)", *Belleten* 185, 1984.s.195-235; Şevket Pamuk, "Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine açılışı", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c.3, s.719.

² *Ceride-i Havadis*, 21 Cemaziyevvel 1267, No:524

³ Salaheddin Bey, *La Turquie à l'exposition universelle de 1867*, Paris 1867, s.12-13.

⁴ Rifat Önsoy, a.g.m., s.196-199.

⁵ John Rewald, *Histoire de l'Impressionnisme I (1855,1873)*, Paris, 1965.s.15.

⁶ Salaheddin Bey, a.g.e., s.13-14; Rifat Önsoy, a.g.m., s.199-203.; Coup d'œil général sur l'exposition Nationale à Constantinople, Extraits du Journal de Constantinople, 1 er Octobre 1863, s.164.; *Ceride-i Havadis*, 18 Recep 1278. No.1075.

⁷ John Rewald, a.g.e., s.16-21.

⁸ Rifat Önsoy, a.g.m., s.204-206; Salaheddin Bey, a.g.e., s.14-23.

⁹ Salaheddin Bey, a.g.e., s.27.

¹⁰ Rifat Önsoy, a.g.m., s.209-210.

¹¹ Salaheddin Bey, a.g.e., s.25-26.

¹² Coup d'œil général., a.g.g., s.55.

¹³ Salaheddin Bey, a.g.e., s.26.

¹⁴ Taner Timur, "Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati I", *Tarih ve Toplum* s. 11, Kasım 1984; Taner Timur, "Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati II", *Tarih ve Toplum*, s.12, Aralık 1984.

¹⁵ *La Grande Encyclopédie Inventaire Raisonné des Sciences, des Lettres et des Arts*, Paris, Ed.H. Lamirault et Cie., tome 16, s.974.

¹⁶ Salaheddin Bey, a.g.e., s.30-34, s.41; C.Perruchot, *L'illustration*, 1867. vol., XLIX.no. 1253.

¹⁷ Salaheddin Bey, a.g.e., s.139-140'da, yol sisteminin düzeltilmesine ve güzelleştirilmesine yönelik olarak, bu viadük projesinin Pera, Galata ve Pangaltı Belediye Başkanlık Divanı üyelerini uzun zamandan beri ilgilendirdiğini, şehrin bu üç mahallesini birbirlerine bağlamak istediklerini belirttikten sonra Altıncı Daire Belediye başkanı Server Efendi'nin soruna çözüm bulmak için Galata surlarını yıktırdığı ve projeler yaptırdığını da yazmaktadır. Ayrıca arkeolojik açıdan anıtsal değer taşıyan surların yıkılmasının

üzüntü verici olduğu belirtilmekte ama araba geçecek düzgün yolların yapılmasının da ticaret hacmi gitgide büyüyen bu bölgede bir zorunluluk haline geldiği belirtilmektedir.

¹⁸ Mille Servicen 1880'de Trabza'da düzenlenen resim sergisine katılmıştır. Mustafa Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul, 1971,s.408-495,497-500.

¹⁹ Mme Walker'in Mille. Servicen'in hocasıdır. M. Cezar, a.g.e., s.408-497,502.

²⁰ Rıza Efendi Elifba Klübünün 1881yılındaki sergisine katılmıştır. Osman Hamdi ve Şeker Ahmed Paşa ile aynı yıllarda Paris'te bulunduğu anlaşılmaktadır. M. Cezar, a.g.e., s.408,502

²¹ Salaheddin Bey, a.g.e., s.139-143.

²² Y.a.g.e.s. 144,145.

²³ Y.a.g.e., s.145-146.1865 yılında, kentin üçtebirinden fazla bir bölümünü tahribeden Hoca Paşa yangınından sonra yeni binaların ahşaptan yapılması yasaklanmıştı. Bu nedenle yeni binaların hepsi kargir olmak zorundaydı. On yıl önce sayıları altmış civarında olan yontu atölyeleri son iki yıldır on misli çoğalmış olmakla beraber artan ihtiyaca cevap veremiyordu. Aynı zamanda bu alandaki uygulamalarda da gelişmeler vardı. İstanbul'un orneman yontucuları yeni modeller üzerinde çalışıyorlar, hatta bazen kendileri bile yeni yapılan binalara uyum sağlayacak yaratılarda bulunuyorlardı. Bunlar Türk olmaktan çok Neo-Klasik biçimlerdi.

²⁴ Y.a.g.e., s.147-149.

²⁵ Y.a.g.e., s.41.

²⁶ Y.a.g.e., s.155-159.

²⁷ Y.a.g.e., s. 159-161.

²⁸ *Illustration* 1873, vol.LXI. no. 1582, s.424.

²⁹ M. Cezar, a.g.e., s.491-492.

³⁰ Y.a.g.e., s.492.

³¹ Y.a.g.e., s.472.

³² *La Grande Encyclopédie Inventaire Raisonné des Sciences, des Lettres et des Arts*, Paris, Ed. H. Lamirault et Cie., tome 16, s.978.

³³ Osman Hamdi Bey için bkz. Mustafa Cezar, a.g.e., s.472.; Halil Paşa için bkz. Lynne Thornton, *Les Orientaliste Peintres Voyageurs 1828-1908*, Paris, 1983.s.261.

³⁴ Haydar Kazgan,"Osmanlı Sanayinin Dışa Açılması 1893 Şikago Sergisinde Osmanlı Pavyonu", *Ekonomide Diyalog*, yıl 2, İstanbul, 1984.s.63-65.

³⁵ Ahmed Turan Alkan, *Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları*, İstanbul 1989.s. 190-191.

³⁶ Bu tablo Amerika'da beğenildiğinden Filadelfia Belediyesi'nce satın alınarak Filadelfia Müzesi'ne konduğunu Amerika'da yayınlanan "Century Magazine" adlı gazetenin yazdığı 23 Mart 1311 tarih ve 212 sayılı *Servet-i Fünun* dergisinde belirtilmektedir. M. Cezar, a.g.e., s.472.

³⁷ *L'illustration*, 11 Août 1900.

³⁸ Adolphe Thalasso, *L'Art Ottoman les Peintres de Turquie*, Paris, 1910.s.41.

³⁹ Adolphe Thalasso, *Les Premiers Salons de Constantinople*, Paris, 1906.

tarin toplum

10.000TL

(KDV DAHİL)

AYLIK ANSİKL

REDİ

ERGİ KAPILI

95

İletişim Yayınları